

บทที่ 2

ประวัติระบำสีบต

2.1 ที่มา

ระบำสีบตเป็นระบำมาตรฐานที่มาจากดั้งเดิมชุดหนึ่ง ที่มีความสวยงามในท่ารำ เครื่องแต่งกาย ตลอดจนเพลงร้องอันไพเราะอ่อนหวาน ระบำสีบตสามารถนำมาแสดงเป็นชุดเดี่ยว หรือจะแสดงประกอบละคร หรือละครเบิกโรงก็ได้ ด้วยการที่ระบำสีบตเป็นระบำของเทวดานางฟ้า มาจับระบำรำร่ายในโอกาสที่จะแสดงความยินดีหรืออวยชัยให้พร ระบำชุดนี้จึงสามารถนำไปใช้ได้กับละครหลายๆ เรื่อง หรือหลายตอนที่ต้องการแสดงถึงความยินดีปรีดาและอำนวยการต่างๆ โดยไม่จำกัดว่า จะต้องใช้ในละครเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ แต่ที่เห็นแสดงกันมากมักจะแสดงจับระบำในละครเบิกโรงชุดรามสูร เมขลาและนารายณ์ปราบนาทกข์ ซึ่งทั้งสองชุดนี้เป็นชุดที่สวยงามและเป็นที่นิยมกันอย่างแพร่หลาย ในด้านเนื้อหาของระบำสีบตจะเป็นทำนองการเกี่ยวพาราสี หยอกล้อล่อไล่ระหว่างเทวดากับนางฟ้าอย่างมีความสุขสนุกสนาน

ในสมัยโบราณระบำสีบตนี้ไม่ได้เรียกชื่อวาระบำสีบต แต่เรียกกันว่าชุดจับระบำ ต่อมาภายหลัง จึงตั้งชื่อวาระบำสีบต ดังที่อาจารย์มนตรี ตราโมท ศิลปินแห่งชาติ ได้พูดถึงระบำ และเพลงของระบำสีบตไว้ว่า

...การแสดงละครนั้น โดยมากมักจะมีจับระบำ แต่ระบำในสมัยโบราณมักจะเป็นระบำเทวดานางฟ้า ระบำเทวดานางฟ้าก็มักจะร้องเพลงที่เรียกกันว่าระบำสี่บท ที่เรียกว่าระบำสี่บท ก็เพราะบทร้องนั้นเป็น 4 บทจริง ๆ แล้วก็ร้อง 4 เพลงด้วย...¹

คำว่า "ระบำสี่บท" ได้ถูกเรียกชื่อนี้มาแต่เมื่อใด และใครเป็นผู้ตั้งชื่อไม่ปรากฏหลักฐาน แต่เท่าที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ อาจารย์เฉลย ศุขะวณิช ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร และศิลปินแห่งชาติ ผู้ซึ่งเคยแสดงระบำชุดนี้มาแต่ครั้งสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่ออายุราว 11-12 ปี ท่านก็ได้เรียกชุดนี้ว่าระบำสี่บทแล้วและแม้ว่าระบำชุดนี้จะถูกตัดให้สั้นลงเหลือเพียง 2 บท หรือบทเดียวเพื่อความเหมาะสมกับการแสดงเฉพาะโอกาสในยุคลหลังต่อมาก็ตาม ก็ยังเรียกระบำชุดนี้ว่า ระบำสี่บท อยู่นั่นเอง

ระบำสี่บทไม่ปรากฏที่มาและผู้สร้างเนื่องจากเป็นระบำโบราณที่มีการสืบทอดต่อกันมาเป็นเวลาหลายร้อยปี คงมีแต่เพียงข้อสันนิษฐานจากนักวิชาการว่า ระบำชุดนี้มีมาแต่สมัยสุโขทัย แต่ไม่มีหลักฐานปรากฏเด่นชัด² อย่างไรก็ตามยังพอมีหลักฐานเกี่ยวกับการเล่นจับระบำในสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงพระยาดำรงราชานุภาพ ได้เขียนอธิบายไว้ในหนังสือตำนานอิเหนา เกี่ยวกับที่มาของละครในว่า

¹ วิทยาลัยนาฏศิลป์, คุณานุสรณ์ (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางลมุล ยมะคุปต์ 29 ธันวาคม 2526), หน้า 95.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 95.

...สันนิฐานว่าชั้นเดิมเห็นเป็นด้วยพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใด
พระองค์หนึ่งซึ่งครองกรุงศรีอยุธยา (บางที่จะเป็นชั้นในก่อน
รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์) ทรงพระราชดำริให้นางรำเล่นระบำ
เข้ากับเรื่องไสยศาสตร์ เช่นให้แต่งเป็นเทพบุตร เทพธิดา จับ
ระบำเข้ากับเรื่องรามสูร เป็นต้น เห็นจะเล่นระบำเช่นกล่าวนี
ในราชพิธีอันใดอันหนึ่งในราชนิเวศน์³

สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง ได้มีการแสดงนาฏศิลป์ของนางในวัง
ซึ่งเป็นเสมือนเครื่องราชูปโภคของพระมหากษัตริย์ และการแสดงดังกล่าวมีการ
เล่นจับระบำเทวดานางฟ้าเข้ากับเรื่องรามสูรเมขลาด้วย ถ้าจะวิเคราะห์ดูจาก
หลักฐานบทจับระบำที่ปรากฏในสมัยรัตนโกสินทร์ จะพบว่าชุดจับระบำ หรือระบำ
สี่บทนี้ส่วนมากจะแสดงเป็นละครตอนรามสูรเมขลาอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด ซึ่ง
จากการได้สัมภาษณ์อาจารย์เฉลย ศุขะวณิช⁴ ศิลปินแห่งชาติได้ทราบว่าเท่าที่
ท่านเคยแสดงระบำสี่บทถ้าไม่แสดงเป็นชุดเดี่ยว ก็จะแสดงประกอบแต่ในละคร
เบิกโรงชุดรามสูรเมขลาเท่านั้น ไม่เคยแสดงกับเรื่องอื่นหรือตอนอื่นของเรื่อง
รามเกียรติ์เลย เช่นเดียวกันกับอาจารย์สุวรรณีย์ ชลานุเคราะห์⁵ ศิลปินแห่งชาติ
ก็ได้ให้สัมภาษณ์ว่า ท่านเคยแสดงระบำสี่บทฉบับปัจจุบันประกอบละครเบิกโรง

³ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 5, ตำนานอิเหนา,
(พระนคร : คลังวิทยา, 2507), หน้า 15-16.

⁴ สัมภาษณ์ เฉลย ศุขะวณิช, 17 มิถุนายน 2535.

⁵ สัมภาษณ์ สุวรรณีย์ ชลานุเคราะห์, ศิลปินแห่งชาติ, 12 พฤศจิกายน 2535.

เรื่องรามสูรเมขลาหลายครั้งซึ่งบางครั้งก็แสดงเต็มทั้งสี่บท บางครั้งก็แสดงอย่าง
ตัดซึ่งเหลือเพียง 2 บทเท่านั้น คือพระทองและเข้าหลุค ซึ่งจากคำยืนยันของ
อาจารย์ทั้งสองท่านที่ว่าเคยแสดงระบำสี่บทในละครเบิกโรงเรื่องรามสูร เมขลา
จึงน่าจะสันนิษฐานได้ว่า ชุดจับระบำในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่สมเด็จพระยา
คังการราชานุภาพได้กล่าวถึงนั้น ก็คือระบำสี่บท หรือเป็นต้นกำเนิดของระบำสี่บท
นั่นเอง ซึ่งข้อสันนิษฐานนี้ได้สอดคล้องกับข้อสังเกตของอาจารย์มนตรี ตราโมท^๑
ที่ได้ให้สัมภาษณ์ว่าระบำสี่บทคงจะเกิดขึ้นในอยุธยาตอนกลาง

จากหลักฐานและคำให้สัมภาษณ์ดังกล่าวข้างต้น พอที่จะอนุมานได้ว่า
ระบำสี่บทมีที่มาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา

2.2 วิวัฒนาการ

ระบำสี่บทคงจะมีความยิ่งใหญ่และสวยงามมาก ถึงกับได้มีการสี่บทอด
กันต่อมาเป็นเวลาหลายร้อยปี ถ้าจะมองจากจุดกำเนิดในสมัยกรุงศรีอยุธยา
ซึ่งเชื่อว่าระบำสี่บทนี้เป็นระบำนางใน ที่มีการฝึกหัดและถ่ายทอดกันอย่างจริงจัง
ในพระราชฐาน เพื่อการแสดงในพระราชพิธี หรือเพื่อความสำราญพระราช
หฤทัยของพระมหากษัตริย์ โดยดูได้จากรูปแบบซึ่งเหลือให้เห็นในปัจจุบันที่มีความ
งดงามละเมียดละไมในท่ารำ และเพลงร้อง การแปรแถวที่สวยงามแปลกตา
การแต่งกายด้วยเครื่องต้นของพระมหากษัตริย์สมัยอยุธยา บทร้องที่มีความยาว
เกือบ 20 คำกลอน และที่สำคัญก็คือระบำชุดนี้ ใช้เวลารำนานกว่า 2 ชั่วโมง

---

^๑ สัมภาษณ์ มนตรี ตราโมท, ผู้เชี่ยวชาญดนตรีไทย กรมศิลปากร และ
ศิลปินแห่งชาติ, 5 กันยายน 2535.

จึงเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า ระบุว่าสี่บทนี้ได้มีการบรรจุสร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อ งานนาฏศิลป์ของพระมหากษัตริย์โดยแท้ คงมิใช่สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อคู่กันในระดับ ชาวบ้านอย่างแน่นอน

ตามประวัติศาสตร์กล่าวว่า หลังจากเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2310 วรรณกรรม และบทละครทั้งหลายได้สูญหายไปเป็นอันมาก รวมทั้งนางรำซึ่งอาจเป็นนางสนมกำนัลในวังก็ได้กระจัดกระจายกันไปคนละทิศคน ละทาง ต่อเมื่อได้มีการสร้างราชอาณาจักรใหม่สมัยกรุงธนบุรี พระเจ้ากรุงธนบุรี ได้ทรงรวบรวมวรรณกรรมและบทละคร ตลอดจนการละครของหลวงขึ้นใหม่ แต่ ก็ไม่มีหลักฐานที่จะสามารถบอกได้ว่ามีการเล่นจับระบำปรากฏในละครเรื่องใดใน สมัยนี้ อย่างไรก็ตามได้พบหลักฐานสำคัญในสมัยรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1 เป็น บทจับระบำเทวดานางฟ้าปรากฏอยู่หลายตอนในเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ของ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และปรากฏอยู่ตอนหนึ่งในบทละครเรื่อง รามเกียรติ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย นอกจากนี้ยังมีปรากฏอยู่ ในเรื่องอุณรุท พระราชนิพนธ์ของ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ด้วย เช่นกัน ซึ่งบทจับระบำในแต่ละตอนนี้จะมีเนื้อหาเกี่ยวกับเทวดานางฟ้าจับระบำ รำพ้อนในเชิงเกี่ยวพาราสีเหมือนกันทั้งหมด สำหรับบทจับระบำในตอนรามสูร เมขลามีปรากฏอยู่ในตอนต้น ๆ ของเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 ซึ่งตอนนี้เองที่ใช้เป็นต้นฉบับให้รัชกาลต่อ ๆ มานำไปเป็นแบบอย่างในการแต่งบท ละครเบิกโรงชุดรามสูร เมขลาและได้มีการนำไปดัดแปลงใช้สืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

ต่อไปนี้จะยกบทจับระบำของแต่ละรัชกาลมาเพื่อรวบรวมไว้ด้วยกันและ เพื่อแสดงให้เห็นวิวัฒนาการ และการสืบทอดระบำสี่บท ตลอดจนการวิเคราะห์ คำร้องที่บ่งบอกหรือกำหนดท่ารำ และลักษณะการเคลื่อนไหวของกระบวนรำ โดย เริ่มจากบทจับระบำของรัชกาลที่ 1 ถึง รัชกาลที่ 6 ตามลำดับดังต่อไปนี้

บทจับระบำในเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1

- ตอนรามสูรเมขลา

บทจับระบำ ตอนรามสูรเมขลา⁷ มี 2 บท บทแรกเพลง
สระบุหรง 6 คำและบทสองเพลงพระทอง 6 คำ

สระบุหรง

จึงจับระบำรำรำย	ทอดกรกรีดกรายทั้งซ้ายขวา
รำยเรียงเคียงชิดเข้ามา	เลียมลอคสอดคว่าทุกนาง
แล้วกลับรำยรำทำที่	แทรกเปลี่ยนเสียดสีมิให้ห่าง
ยิ่งเข้าเคล้าคลอกันนาง	พลงนมแกมกลปนมา
ฉวยฉุดยุคนางเบื่องซ้าย	ย้ายเป็นหยอกนางข้างขวา
รีนเริงบันเทิงทุกเทวา	ด้วยฝูงนางฟ้าวิลาวัณย์ฯ

ฯ 6 คำ ฯ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁷ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก , รามเกียรติ์ เล่ม 1
(กท. ศิลปบรรณาการ, 2510), หน้า 103-104.

พระทอง

เมื่อนั้น	นางเทพธิดาสาวสวรรค์
ร่ำรอล่อไว้ไม่ติดพัน	เกษมสันต์ชำเลืองแลไป
ครั้นเทวัญเข้าซิดก็ปิดหนี	ร่ำร่ำท่าที่มีให้ไกล
หลีกเลี้ยวต้วงเวียงไป	นัยน์เนตรหม้อยคอยที่
ครั้นเทพบุตรจุกคร่า	นางฟ้าบ่องบัดสลัดหนี
แสนสนุกสุขเกษมเปรมปรีดิ์	ทุกเทพนารีเทวา ฯ
๗ 6 คำ ๗	

- ตอนท้าวทศรถม้ายักษ์ปทุทนต์

บทจับระบำในตอนที่ท้าวทศรถม้ายักษ์ปทุทนต์⁸ มี 2 บท
บทแรกเพลงพระทอง 8 คำ บทสองเพลงเข้าหลุด 8 คำ

พระทอง

เมื่อนั้น	เทวานางฟ้าทูกราศี
รับสั่งท้าวสุชาบดี	มีใจชื่นชมโสมนัส
จึงจับระบำรำถวายน	นวยนาดวาดชายกรายหัตถ์
ร่ำรอลดลงเคียงเลียงลัด	กรกระหวัดยืมพรายชายตา
นางฟ้าคลบหนีไป	เทพบุตรเลี้ยวไล่สกัดหน้า
นางสวรรค์เวียงซ้ายร่ำเรียงมา	เทวัญเวียงขวาเปลี่ยนไป

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 274-275.

นางสวรรค์รำช้านางนอน
 คลอเคล้าเป็นกระบวนให้ชวนใจ

ทอกรเบื้องกรายสายไพล่
 เทพไทยินดีปรีดาฯ

๖ 8 คำ ๖

เข้าหลุด

เมื่อนั้น
 กรายกรพ่อนรำชำเลื่องตา
 ครั้นเทวัญเข้าใกล้ก็ย้ายหนี
 เทพบุตรรำเคล้าเข้าชิด
 นางฟ้าสลัดบัคกร
 เทวัญรำท่ามาลี
 นางสวรรค์รำหงส์ลีลา
 จับร้องอำนวยอวยชัย

โฉมนางอัปสรเส่นหา
 คอยที่เทवासุราฤทธิ์
 ทำที่ร้ายเรียงเบี่ยงบิด
 ทอดสนิทคว่าไขว่ในที่
 ชม้ายชายค้อนแล้วถอยหนี
 แล้วตีวงเวียนเปลี่ยนไป
 ชายหนีเทวามีให้ใกล้
 สุขเกษมเปรมใจทั้งเมืองฟ้าฯ

๖ 8 คำ ๖

ศูนย์วิทยพัทยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- ตอนพระนารายณ์อวตาร

บทจักรบรรำ ตอนพระนารายณ์อวตาร^๑ มี 4 บท
 บทแรกเพลงสระบุหรง 14 คำ บทสองเพลงบะหลิม (ปหลิม) 10 คำ บทสาม
 เพลงพระทอง 10 คำ และบทสี่เพลงเข้าหลด 10 คำ

สระบุหรง

เมื่อนั้น	เทพไทนางฟ้าทูกราศี
เห็นพระนารายณ์ฤทธิ	กับพระลักษมีร่วมใจ
ทั้งคทาจักรสังข์บัลลังก์นาค	อวตารจากเกษียรสมุทรใหญ่
ไปเป็นมนุษย์วุฒิไกร	พวกภัยจะม้วยด้วยฤทธา
ต่างพระองค์โปรยทิพย์มาลาศ	อภิวาทย์อวยพรถ้วนหน้า
เป่าสังข์ดั่งสนั่นลั่นฟ้า	เทวาก็จักรบรรำบรรพ์
ยกย้ายถ่ายเทเล่ห์กล	แยบยลชั้นเชิงบิดผัน
ต่างลดเลี้ยวเกี่ยวพัน	เทวัญกั้นกางนางไว้
ฉวยฉุดชุกชายสไบทรง	แทรกเปลี่ยนเวียงวงวักไขว่
สาวสวรรค์หันหลีกเลี้ยวไป	เทวัญกระชั้นไล่ตามมา
นางเทพอัปสรเวียนซ้าย	เทเวศร์เรียงรายเวียนขวา
สาวสวรรค์หันล่อเทวา	ทำท่ามิให้ใกล้ชิด
นางเทพอัปสรศรี	แต่ชม้อยคอยที่จะ เบี่ยงบิด
สะบัดบัคกรสุราฤทธิ	แสนสำราญจิตทุกเวลา

๖ 14 คำ ๖

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า 321-324.

บะหลิม(ปลิม)

เมื่อนั้น

รำล่อคลอเคียงเข้ามา
ครั้นเทวัญกระชั้นเข้าชิด
รำร่ายกรายท่าม้าคีลี
เปลี่ยนกรร่อนรำเขื่องไหล่
เขื่องยักปลักมือเทวัญ
เทเวศร์ก็รำย้ายท่า
นางรำเรียงหมอนกรกราย
เทพบุตรรำท่าเลียบถ้ำ
เทวารำเกล้าเข้ายั่วใจ

ฝูงนางอัปสรเส่นหา
นัยนาชม้อยคอยที่
นางฟ้าทำจริตบิดหนี
มารศรีล่อเลียวให้ติดพัน
เทพบุตรเข้าใกล้ก็บิดผัน
ทันวงเวียนไปข้างซ้าย
มยุราพ้อนทางเจ็ดฉาย
ชม้ายมายเมียงเคียงไป
นางรำพาลาเพียงไหล่
นางในสุขเกษมเปรมปรีดี

๖ 10 คำ ๖

พระทอง

เมื่อนั้น

รำเกล้านางเทพนารี
แล้วแซงเขื่องอย่างข้างกางกั้น
ฝูงเทพธิดาทำกระบวน
เทวารำกุมรีเกล้า
นางรำสอดสร้อยมาลา
เทพบุตรเปลี่ยนท่าเขื่องกราย
อัปสรร่อนรำเป็นหงส์บิน
เทเวศร์รำเกล้าเข้าให้ใกล้
ต่างฉวยต่างปักพัลวัน

ฝ่ายฝูงเทวาในราศี
ทำที่ไขว่คว้าเลียมลวน
ทอดสนิทติดพันแยมสรวล
รำทวนล่อร้ายชายตา
สัพยอกหยอกเข้าแล้วเวียนขวา
วงมาเบื้องซ้ายเทวินทร์
เหราเล่นสายกระแอสลินธุ์
ผันผินคอยที่ป้องกัน
เลียวไล่ไขว่คว้านางสวรรค์
เกษมสันต์บันเทิงพันทิวา

๖ 10 คำ ๖

เข้าหลุด

เมื่อนั้น	ฝูงเทพธิดามารศรี
รำล่อสุราลย์ในที่	ชายหนีโดยกระบวนระบำบรรพ์
ครั้นเทพบุตรเลี้ยวไล่	นางฟ้าค้อนให้แล้วผินผัน
เทวาแทรกเปลี่ยนพัลวัน	นางสวรรค์หลีกล่อรอมมา
กราบกระ่อนร้องโอดครวญ	โหยหวนงอนจริตประคิษฐ์ท่า
ท่าที่เลี้ยวล่อเทวา	ด้วยมารยาทยบยลกกลใน
เห็นเทเวศร์เวียนขวาเข้ามาทัน	ทอดสนิทคิดพันคว่าไขว่
นางสวรรค์เวียนซ้ายชายไป	มิให้สุราลย์เข้าชิด
อันเทวานางฟ้าก็ขึ้นบาน	ด้วยนารายณ์อวตารสำราญจิต
ถวายพระศลิมีฤทธิ์	อันประสิทธิประสาทเสริฐเลิศชาติรีฯ

๗ 10 คำ ๗

- ตอนนางสีดาลุยไฟ

บทจับระบำในตอนนางสีดาลุยไฟ¹⁰ มี 2 บท บทแรก
เพลงพระทอง 8 คำ บทสองเพลงเข้าหลุด 8 คำ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁰ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, รามเกียรติ์ เล่ม 2
(กท: ศิลปวรรณาคาร 2510), หน้า 574-575.

พระทอง

จึงจับระบาราถวาย
 เวียนวงเป็นหงส์ลีลา
 แล้วซัดสองกรอ่อนระทวย
 เมียงม่ายไขว่คว่ำพัลวัน
 คลอเคล้าก้าวสัดกันกาง
 ย้ายท่าเป็นม้าคีลี
 ล่ายเนตรให้สบเนตรนาง
 สัพยอกหยอกเข้าองค์ใน

วาดกรเอื้องกรายท่าท่า
 คลอเคียงนางฟ้าติดพัน
 นาคนวยเข้าชิดสาวสวรรค์
 หันเวียนเปลี่ยนไปในที่
 ฉวยจุดยุคนางอัปสรศรี
 ท่าที่ร้ายเรียงเบี่ยงไป
 แล้วเอื้องยางลัดเลียงเข้าเคียงไหล่
 สำราญใจทุกเทพเทวี

๖ 8 คำ ๖

เข้าหลด

เมื่อนั้น
 เห็นเทวาระชิดติดพัน
 คำเนินเดินร้ายชายหนี
 แล้วตีวงเวียนเปลี่ยนไป
 รัวร้ายกรายหัตถ์ให้ยียวน
 ล่อเลี้ยวเกี่ยวกรเป็นคู่เคียง
 ครั้นเทพบุตรมาข้างซ้าย
 แทรกเปลี่ยนเวียนวงไปมา

นวลนางอัปสรสาวสวรรค์
 กันกางขวางหน้าสะกดไว้
 ท่าที่มีให้เข้าใกล้
 นัยน์เนตรชมม้ายม่ายเมียง
 ทำกระบวนใส่จริตบิดเบี่ยง
 หลีกเลียงหันไปด้วยมாயา
 นางสวรรค์เอื้องย้ายไปขวา
 เทวีนางฟ้าก็ยินดี

๖ 8 คำ ๖ เพลง

- ตอนราชาภิเษกพระราม

บทจับระบำในตอนราชาภิเษกพระราม¹¹ มี 2 บท บท
แรกเพลงพระทอง 6 คำ ส่วนบทที่สองไม่มีชื่อเพลง เข้าใจว่าร้องเพลงพระทอง
เช่นเดียวกันมี 8 คำ

พระทอง

ชวนกันจับระบำรำถวาย	เยื้องกรายร้ายรำทำท่า
เป็นกระบวนหงส์บินลินลา	มาขวาทวนทบทลบไป
แล้วตีวงเวียนเปลี่ยนทนต์	พลัดเป็นผาลาเพียงไหล่
เคียงข้างนางฟ้าสุราลัย	คว่าไขว่เข้าชิดติดพัน
นางสวรรค์สลัดบัคกร	คมค้อนงอนจรดบิดผัน
เทเวศร์สกัดกางกั้น	แล้วหันห่างร่างเรียงเคียงมาฯ

ฯ 6 คำ ฯ

เมื่อนั้น	นางเทพอัปสรเส่นหา
รำล่อคลอเคล้าเทวา	ชำเลืองนัยนาเป็นที่
เห็นเทเวศร์เวียนขวาเข้ามาชิด	ก็เบี่ยงบิดเวียนซ้ายชายหนี
แล้วกรายท่าเป็นม้าตีคลี	ท่าที่ม่ายเมียงเคียงไป
ครั้นเทพบุตรเข้ายุตทนต์	ก็สลัดบัคกรมิให้ไกล

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 696-699.

ทำจริตมารยาพิราโน
อันหมู่เทเวศร์แลอัสสร
ถวายพระองค์ทรงสุบรรณ

ยัวเข้าเทพไทเทวัญ
จับพ้องด้วยใจเกษมสันต์
เป็นมหันตมหโอิฬารำ

๗ 8 คำ ๗

ตอนพระอินทร์เข้าเฝ้าพระอิศวร

บทจับระบำในตอนที่พระอินทร์เข้าเฝ้าพระอิศวร¹² มี 4

บท บทแรกเพลงพระทอง 12 คำ บทสองไม่มีชื่อเพลง มี 10 คำ บทสามเพลง
เข้าหลด 10 คำ บทสี่เพลงบะหลิม 12 คำ

พระทอง

เมื่อนั้น	เทวัญนางฟ้าทุกราตี
รับสั่งโกษิตผู้ฤทธิ	ต่างองค์ยินดีเป็นสุดคิด
จึงจับระบำรำถวาย	ย้ายเทเล่ท์กลอนิษฐ์
รำเบียดเสียดเข้าไปให้ชิด	ทอดสนิทคิดพันกัลยา
แล้วตีวงเวียนเปลี่ยนซ้าย	ร้ายตีวงเวียนเปลี่ยนขวา
เลียมลอดสอดเกล้าเข้ามา	กั้นกางขวางหน้านางไว้
ยกย้ายม่ายเมียงเบี่ยงผัน	แทรกเปลี่ยนพัลวันขวกไขว่
เหน็บแนมแกมกลปนไป	ในนางสวรรค์กัลยาณี

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 1491-1492.

เลี้ยวลัดสกัดกั้นกาง
 รำเกล้าเข้าหยอกไปในที่
 ฉวยฉุดคุณางข้างซ้าย
 แล้วกลับผืนผันหน้ามา

คว่ำไขว่ไถ่นางสาวศรี
 เคียงข้างมิให้ห่างกลยา
 ยืมพรายชายเนตรชำเลื่องหา
 ยุคนางข้างขวาสำราญใจ ฯ

ฯ 12 คำ ฯ

เมื่อนั้น
 ระวังที่เทवासुरาลัย
 ผุ่ณางสวรรค์แต่ผันผิน
 หลีกหลบลดเลี้ยวเกี่ยวพัน
 ครั้นเห็นเทพบุตรเวียนซ้าย
 เทวัญกั้นหน้าเข้ามา
 แล้วทำกระบวนให้ชวนใจ
 ครั้นเทวาคว่าไขว่เป็นที่
 แล้วรำตลบถอยหลัง
 เทเวศร์เปลี่ยนท่านางนอน

นางเทพธิดาน้อยใหญ่
 รำเปลี่ยนเวียนไวไวกัน
 เทวินทร์เข้าขวางกั้น
 ให้ที่เทวัญด้วยมารยา
 นางสวรรค์ผันย้ายเปลี่ยนขวา
 นางฟ้าหยุดยั้งทุกนารี
 ใส่จรีดค้อนให้แล้วชายหนี
 มารศรีสลัดปัดกร
 งามดั่งกินรีร่าร้อน
 เคียงคู่อุปสรด้วยปรีดาฯ

ฯ 10 คำ ฯ

เมื่อนั้น
 รำเคียงเลียงลอดสอดคว่ำ
 แล้วชักเวียนวงเป็นหงส์ร่อน
 ทอดกรอ่อนระทวยกรีดกราย
 เทเวศร์รำกระชั้นเข้าชิด
 เป็นที่ลวงล่อเทวัญ
 ผุ่ณางสวรรค์ก็ผันหนี

ผุ่เทพเทวัญถ้วนหน้า
 เลี้ยวไถ่นางฟ้าเป็นแนบคาย
 งามองพริ้งเพริศเจิดฉาย
 ยักย้ายร้ายเรียงเคียงกัน
 นางฟ้าเบี่ยงบิดหลบผัน
 ฉวยฉุดคุณพัลวันไป
 เทวัญทำที่ตลบไถ่

นางฟ้าถอยล่อเวียนไว
เทพบุตรรำเคียงเรียงมา
อันหมู่เทवासุราฤทธิ

มิให้คลอเคล้าเข้าชิด
นางฟ้าเลี้ยวเลียงเบี่ยงบิด
บันเทิงจิตด้วยฝูงนารี ฯ

ฯ 10 คำ ฯ

บะหลิม (ปะวะหลิม)

เมื่อนั้น

รำล่อเทวีญเป็นที่
เยื้องย่างกรายกรพ้อนขับ
แล้วถอยหลังรำล่อเทวา
ครั้นเทวาเข้าใกล้ก็กรายกร
งามดั่งเมฆลานฤมล
ฝ่ายฝูงเทวีอันคีตลี
ลุกขึ้นกั้นกางขวางหน้าไว้
ฉวยฉุดคุดนางสาวสวรรค์
โทนทับตกแตกมิได้คิด
มีความเพลิดเพลินจำเริญใจ
งวยงงด้วยองค์นงคราญ

นางเทพธิดาโฉมศรี
ชายหนีหลีกเลี้ยวไปมา
ตีวงกลอกกลับซ้ายขวา
ทำชม้ายชายตาเป็นกล
เป็นหงส์ร่อนพ่างพื้นโพยมหน
ด้วยบายบลมารยาพิราโน
เคลิ้มประหวัดยินดีไม่ทนได้
เยื้องกรายเข้าไปให้ชิด
เวียนหันสัพยอกตามติด
ทอดสนิทยั่วเข้าเวยวมาลัย
สุราลัยเป็นสุขเกษมสาคด์
สำราญทั้งไกรลาสบรรพตฯ

ฯ 12 คำ ฯ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทจักรบรรำในเรื่องอุณรุท

บทจักรบรรำในเรื่องอุณรุท ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีอยู่ในตอนพระนารายณ์อวตารเป็นพระบรมจักรกฤษณ์ มีทั้งหมด 4 บท บทแรก 10 คำ ใช้เพลงพระทอง บทสอง 10 คำ ใช้เพลงเบ้าหลุด บทสาม 8 คำ ใช้เพลงนกจอก และบทสี่ 12 คำ ใช้เพลงบะหลิม ดังมีบทกลอน¹³ ดังต่อไปนี้

พระทอง

จึ่งจักรบรรำร่ำถวาย	เบื้องกรายร่ำยคิดประดิษฐ์ท่า
กระหยับ่างนวนนาคเข้ามา	ใกล้ฝูงนางฟ้ายุพาพาล
แล้วซัดสองกรอ่อนชด	ท่าท่าพระรถโยนสาร
เรียงรอกลอคเกล้าเขาวมาลัย	ประโลมลานทอดสนิทติดพัน
นางร่ำพิสมัยเรียงหมอน	ท่าที่คมค้อนแล้วผินผัน
เมียงม่ายชายหนีเทวัญ	หันเวียนเปลี่ยนซ้ายร่ำยมา
เทเวศร่ำเกล้าเข้าให้ใกล้	เลี้ยวไล่พลัดเปลี่ยนเวียนขวา
ฉวยฉุดยุดกรกัลยา	เลียมลอคสอดคว่ำไปในที่
นางสวรรคกัณกรบ้องบัค	บิตสะบัคเบี่ยงบ่ายชายหนี
เทวบุตรร่ำท่าม้าตีคลี	เวียนไปตามที่อันดับกัน

๖ 10 คำ ๖

¹³ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, บทละครเรื่องอุณรุท,

(กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2515), หน้า 12-14.

เข้าหลด

เมื่อนั้น

รำรอกลอเคียงเทวัญ
 ชัดกรงอนจริตประดิษฐ์ท่า
 รำรำยม่ายเมียงอยู่แต่ไกล
 เทเวศร่าท่ากระหวัดเกล้า
 ลัทยอกหยอกเข้าด้วยยินดี
 นางฟ้าเยื้องกรายรำรำ
 กรีดนิ้วพลิวจริตประดิษฐ์อง
 เทพบุตรเยื้องย่างเข้าชิด
 สาวสวรรค์หันหนีออกมา

๖10 คำ ฯ

นกจอก

เมื่อนั้น

รำควงลวงล่อนารี
 ฉวยจุดยุคชายสไบบาง
 เทพบุตรเข้าชิดติดพัน
 แล้วเยื้องย่างเป็นกว้างเดินดง
 รำเกล้าเข้าหยอกกัลยา
 นางรำมยุเรศพื่อนทาง
 พรายพริ้มยิ้มละไมในที่

๖ 8 คำ ฯ

ฝูงเทพองค์นางสวรรค์
 แล้วตีวงเวียนหันห่างไป
 มิให้หมู่เทวาเข้ามาใกล้
 นัยนาชม้อยคอยที่
 กระชั้นเข้ามิให้ห่างอัปสรศรี
 ตีวงหันเวียนเปลี่ยนกร
 กิณรีเลียบถ้ำสิงขร
 พายพื่อนรำล่อเทวา
 ตามติดกันกางขวางหน้า
 รำท่าสอดสร้อยมาลี

ฝูงเทพเทวาเรื่องศรี
 ยักย้ายให้ทีแก่กัน
 องค์นางปักกรแล้วผินผัน
 พลวันคว่าไขว่ไปมา
 แทรกเปลี่ยนเวียงวงเข้าท่า
 ชม่ายชายตาให้ยินดี
 เทวัญกันกางเสียดลี
 จรลีเยื้องย่างไม่ห่างกัน

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงใช้เพลงนกจอก แทน
 เพลงสระบุหรง

บะหลิม (มะหลิม)

เมื่อนั้น	ฝูงนางอัปสรสาวสวรรค์
รำล่อคลอเทพเทวัญ	บิดผันพริ้มพร้อมละม่อมไป
ครั้นเทเวศรำเรียงเข้าเคียงชิด	ก็หลีกเลี้ยงเบี่ยงบิดแล้วค่อนให้
ร่ายรำทำกระบวนให้ยวนใจ	ทอคารอ่อนละไมไปมา
ฝ้ายฝูงเทวัญอันดีดลี	มีความประคิพพัทธ์เส่นหา
เคลิ้มหลงงงวยวิญญาณ์	ด้วยหมุ่นางฟ้าอุพาพาล
ลุกขึ้นรำพ้อนไปด้วยกัน	ทั้งขับร้องโอดพันเฉื่อยฉาน
ฉวยฉุดยุดมือเขาวมาลัย	สำราญรื่นเริงบันเทิงใจ
สาละวนสัทยอกกลอกกลับ	โทนทับทกแตกหาคิดไม่
บ้างเข้ากันกางขวางไว้	บ้างหลีกบ้างไล่พัลวัน
ทั้งฝูงเทพบุตรนางฟ้า	ปรีดาภิรมย์เกษมสันต์
รำถวายพระองค์ทรงสุบรรณ	ในสุวรรณไกรลาสคีรี

๖ 12 คำ ๖

จากบทจับระบำที่ปรากฏอยู่ในเรื่องรามเกียรติ์และอุรุทรพระราชนิพนธ์
ในรัชกาลที่ 1 ดังกล่าวมาแล้ว แสดงให้เห็นว่าชุดจับระบำเทวดานางฟ้านี้ เป็น
ที่นิยมอย่างมาก และสามารถนำไปใช้แสดงกับละครในตอนที่มีการแสดงความยินดี
ในโอกาสต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี ซึ่งจะเห็นได้ว่า ระบำเทวดานางฟ้า หรือระบำ
สี่บทนี้ได้มีการพัฒนาขึ้นมาอีกขั้นหนึ่งจากที่เคยเป็นระบำนางในที่แสดงเป็นระบำ
ชุดเดี่ยวหรือแสดงเข้ากับละครตอนสั้น ๆ มาเป็นระบำที่แสดงประกอบละครเรื่อง
ใหญ่ ดังนั้นจึงเป็นเครื่องยืนยันได้ถึงความยิ่งใหญ่และสูงส่งของระบำชุดนี้ได้เป็น
อย่างดี นอกจากนั้นยังเห็นถึงความหลากหลายของบทร้องที่มีขนาดสั้นยาว และ
จำนวนบทที่ต่างกัน ซึ่งเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความยืดหยุ่นของระบำชุดนี้ต่อการนำไป
ใช้งานได้ และที่น่าสังเกต ก็คือ ในบทกลอนจะมีชื่อแม่ท่าของนาฏยศิลป์
ไทยปรากฏอยู่มากมาย เช่น ม้าดีดลี สอดสร้อยมาลา เหราเล่นสายกระแสดลิษฐ์

(เทราเล่นน้ำ) ภูมารีเกล้า(ภมรเกล้า) กวางเดินดง มยุเรศพื่อนทาง พิสมัย
 เรียงหมอน ฯลฯ ซึ่งเหมือนกับว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกตั้งพระทัย
 ที่จะให้ระบำนี้นี้เป็นที่รวมของแม่ท่านาฏยศิลป์ไทยไว้ นอกเหนือไปจากการร่ำ
 รำในเชิงเกี่ยวพาราสีกัน

ในสมัยรัชกาลที่ 2 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพระ
 ราชนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์ขึ้นเป็นตอนสั้น ๆ เพื่อจุดประสงค์ในการแสดง
 ละครในโดยเฉพาะ ในตอนอภิเชกพระรามกับนางสีดา มีปรากฏบทจ้บระบำนี 4 บท
 ใช้เพลงร้อง 4 เพลง เพลงแรกพระทอง 12 คำ เบ้าหลุด 10 คำ สระบุหรง
 10 และบะหลิม 10 คำ ดังมีเนื้อเพลง¹⁴ต่อไปนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁴ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, รามเกียรติ์ เล่ม 3

พระทอง

เมื่อนั้น
 ทังนางอัปสรสวรรค์กัลยา
 จึ่งชวนกันจับระบำรำถวาย
 รำเรียงเคียงเข้าไปใกล้ชิด
 แล้วต้วงเวียนเปลี่ยนซ้าย
 เลี่ยมลอดสอดเกล้าเข้ามา
 หลีกเลี้ยวเกี่ยวพันหันเหียน
 เหน็บแนมกลปนไป
 ซ้อนจังหวะประเท้าเกล้าคล่อง
 วงเวียนเหียนหันกันกาง
 ฉวยฉุดยุคนางข้างซ้าย
 ตลบหลังลดเลี้ยวลงมา

ฝ่ายฝูงเทพไทถ้วนหน้า
 ยินดีปรีดาเป็นสุดคิด
 เยื้องกรายงามอนอ่อนจริต
 ทอดสนิทติดพันกัลยา
 ร่ายต้วงเวียนเปลี่ยนขวา
 กั้นกางขวางหน้านางไว้
 แทรกเปลี่ยนไปมาคว่ำไขว่
 เลี้ยวไล่สัพยอกหยอกนาง
 เลี้ยวลอดสอดคล้องไปตามหว่าง
 ทำทีมิให้ห่างกัลยา
 แล้วย้ายยุคนางข้างขวา
 เทวัญกัลยาสำราญใจ

๖ 12 คำ ๖

เข้าหลุด

เมื่อนั้น
 รำล่อเทवासราลัย
 เทพบุตรฉุดฉวยชายสไบ
 หลีกหลบลดเลี้ยวเกี่ยวพัน
 ครั้นเทเวศร์วงเวียนเปลี่ยนซ้าย
 ยืมพรายชายชำเลืองดูเทวา
 แล้วทวนทบทลบหลีกเลียง
 หันเหียนเปลี่ยนแทรกมาข้างซ้าย
 ครั้นเทพเทวัญกระชั้นไล่
 เวียนระวันหันวงอยู่ตรงกลาง

นางเทพอัปสรศรีใส
 ท่วงทีหนีไล่พอได้ทัน
 นางผลักรกรค้อนให้แล้วผินผัน
 เกียดกันด้วยกลมารยา
 สาวสวรรค์ผันย้ายเปลี่ยนขวา
 ครั้นสบตาม้อยเมียงเอียงอาย
 เกล้าคลอโรเรียงเมียงม้าย
 แล้วย้ายมาขวาทำท่าทาง
 นางชม้อยถอยไปเสียให้ห่าง
 ฝูงนางนารีก็ปรีดา

๖ 10 คำ ๖

สระบุหรง

เมื่อนั้น
 รำเรียงเคียงคันทัลยา
 เทพบุตรหุคยีนจับระบำ
 ทอดกรอ่อนระทวยกรีดกราย
 ฉวยฉูดศุคกรอัสสรสวรรค์
 เหน็บนมแกมกลแนบเนียน
 เลี้ยวตลบทบทำเป็นถ่องแถว
 ร่ายเรียงเคียงคมประสมตา
 ลัพยอกหยอกเข้าแยมสรวล
 ถอยหลังรั้งรอล่อไป

ฝ่ายฝูงเทพไทถ้วนหน้า
 เลี้ยวไล่ไขว่คว่ำเป็นแบบคาย
 นางฟ้าพื่อนรำท่าถวายเป็น
 แล้วตีวงเยื้องย้ายเป็นโคมเวียน
 นางสะบัดผินผันหันเทียน
 หลีกลัดผลัดเปลี่ยนไปมา
 ครั้นแล้วรำเคล้าเข้าหา
 กั้นกางขวางหน้านางไว้
 นางผลักพลิกหยิกข่วนค้อนให้
 เทพไทสุขเกษมเปรมปรีดี

๗ 10 คำ ๗

บะหลิม

เมื่อนั้น
 กรายกรอ่อนระทวยทั้งอินทรีย์
 แล้วตีวงลดเลี้ยวเกี่ยวกล
 เลี้ยวลัดกระหวัดเวียนมา
 เทวัญกระชั้นชิดฉูดกร
 หลีกลัดบดป้องว่องไว
 ทำทอดกรองงามกิริยา
 หันตลบเลี้ยวล่อรอร้ง
 ครั้นเทพเทวัญกั้นกาง
 ลัพยอกหยอกหยิกชิกชี

นางเทพธิดามารศรี
 ดั่งกนิรรำพื่อนร่อนรา
 ประสานแทรกสลับสนซ้ายขวา
 เกษมสุขทุกหน้าสุราลัย
 นางอายเอียงเมียงค้อนแล้วผลักไส
 ชักสไบเบี่ยงบิคบิดบัง
 เทวาประดีพิทษ์ประทัดหวัง
 เมียงชม้อยคอยระวังท่วงที
 ฝูงนางสาวสวรรค์ก็ผันหนี
 ถ้อยที่รื่นเริงบันเทิงใจ

๗ 10 คำ ๗

นอกจากบทจับระบำในตอนอภิเชกพระรามกับนางสีดาแล้ว พระองค์ยังทรงนำบทจับระบำตอนรามสูร เมฆลาของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมาดัดแปลงและทรงพระราชนิพนธ์แยกไว้ต่างหากจากเรื่องรามเกียรติ์ เข้าใจว่าคงจะนำมาแสดงเป็นชุดเดี่ยวหรือเป็นละครเบิกโรงเพื่อมุงใช้เฉพาะโอกาสก็เป็นได้ โดยเนื้อเพลงจับระบำจะผิดเพี้ยนกับตอนอภิเชกพระรามกับนางสีดาเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ส่วนตัวเรื่องตั้งแต่พระอรชุนออกจากวิมานไปตลอดจนถึงพระอรชุนตาย จะเหมือนกับพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 1 ทุกประการ ดังจะยกบทกลอนเฉพาะตอนจับระบำ¹⁵ ดังต่อไปนี้

พระทอง

เมื่อนั้น	ฝ่ายฝูงเทวาทุกราศี
ทั้งเทพธิดานารี	สุขเกษมเปรมปรีดิ์เป็นสุดคิด
เทพบุตรจับระบำท่าท่า	นางฟ้ารำฟ้อนงอนจริต
รำเรียงเคียงเข้าไปใกล้ชิด	ทอดสนิทติดพันกัลยา
แล้วตีวงเวียนเปลี่ยนซ้าย	รำตีวงเวียนเปลี่ยนขวา
เลี่ยมลอดสอดเกล้าเข้ามา	กั้นกางขวางหน้านางไว้
หลีกเลี้ยวเกี่ยวพันหันเทียน	แทรกเปลี่ยนไปมาคว่าไขว่
เหน็บแนมกลปนไป	เลี้ยวไล่สัพพอกหยอกนาง
ซ้อนจังหวะประเท้าเกล้าคล่อง	เลี้ยวลอดสอดคล้องไปตามหว่าง

¹⁵ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, รามเกียรติ์ เล่ม 3

วงเวียนเหียนหันกันกาง
ฉวยฉูดคุณางข้างซ้าย
ตลบหลังลดเลี้ยวลงมา

ท่าที่มีให้ท่ากัลยา
แล้วย้ายคุณางข้างขวา
เทวัญกัลยาสำราญใจ

๖ 12 คำ ๖

เข้าหลุด

เมื่อนั้น
รำลือเทवासุราลัย
เทพบุตรฉูดฉวยชายสไบ
หลิกหลบลดเลี้ยวเกี่ยวพัน
ครั้นเทเวศร์วงเวียนเปลี่ยนซ้าย
ยืมพรายชายชำเลืองดูเทวา
แล้วทวนทบทลลิกเลียง
หันเหียนเปลี่ยนแทรกมาข้างซ้าย
ครั้นเทพเทวัญกระชั้นไล่
เวียนระวันหันวงอยู่ตรงกลาง

นางเทพอัปสรศรีใส
ท่วงทีหนีไล่พอได้กัน
นางปลัดกรค้อนให้แล้วผินผัน
เกียดกันด้วยกลมารยา
สาวสวรรค์ผันย้ายเปลี่ยนขวา
ครั้นสบตาม้อยเมียงเอียงอาย
เคล้าคลอเรือยเมียงม่าย
แล้วย้ายมาขวาท่าท่าทาง
นางชม้อยถอยไปเสียให้ห่าง
ฝูงนางนารีก็ปรีดา

๖ 10 คำ ๖

ศูนย์วิทยุโทรพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สระบุหรง

เมื่อนั้น

ราชเวียงเคียงคันทลยา
 เทพบุตรหยุดยั้งจับระบำ
 ทอดกรอ่อนระทวยกรีดกราย
 ฉวยฉูดฉูดกรอัสรวรรค์
 เหน็บแนมแกมกลแนบเนียน
 เลี้ยวหลบทบทำเป็นถ่องแถว
 ราชเวียงเคียงคมประสมตา
 สัพยอกหยอกเข้าแยมสรวล
 ถอยหลังรั้งรอล่อไป

ฝ่ายฝูงเทพไทถ้วนหน้า
 เลี้ยวไล่ไขว่คว้าเป็นแนบคาย
 นางฟ้าพ่อนำท่าถวายเป็น
 แล้วตีวงเยื้องย้ายเป็นโคมเวียน
 นางสะบัดผินผันหันเหียน
 หลีกถนัดเปลี่ยนไปมา
 ครั้นแล้วรำเคล้าเข้าหา
 ก้นกางขวางหน้านางไว้
 นางผลึกพลิกหยิกข่วนค้อนให้
 เทพไทสุขเกษมเปรมปรีดิ์

๖ 10 คำ ๖

บะหลิม

เมื่อนั้น

กรายกรอ่อนระทวยทั้งอินทรี
 แล้วตีวงลดเลี้ยวเกี่ยวกล
 เลี้ยวลัดกระหวัดเวียนมา
 เทวัญกระชั้นชิดฉูดฉูด
 หลีกถนัดบดป้องว่องไว
 ทำทอดกรอนงามกิริยา
 หันหลบเลี้ยวล่อรอรัง
 ครั้นเทพเทวัญก้นกาง
 สัพยอกหยอกหยิกชิกชี

นางเทพธิดามารศรี
 ดั่งกนิรรำพ้อนร่อนรา
 ประสานแทรกสลับสนซ่ายขวา
 เกษมสุขทุกหน้าสุราลัย
 นางอายเอียงเมียงค้อนแล้วผลึกใส
 ชักสไบเบี่ยงบิดปิดบัง
 เทวาประติพัทธ์ประหวัดหวัง
 เมียงชม้อยคอยระวังท่วงที
 ฝูงนางสาวสรวรรค์ก็ผันหนี
 ถ้อยที่รินเริงบันเทิงใจ

๖ 10 คำ ๖

จากบทละครที่ยกมาข้างต้นนี้จะเห็นได้ว่าในสมัยรัชกาลที่ 2 ระบายสีบท
 ยังอยู่ในฐานะที่เป็นระบำนางในที่สูงส่งด้วยเป็นระบำที่รำประกอบละครในเรื่อง
 รามเกียรติ์ และอีกทั้งพระมหากษัตริย์ยังทรงพอพระราชหฤทัยนำมาแสดงเป็น
 ชุดเดี่ยวหรือแสดงเฉพาะตอนอีกด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสวยงามดีเด่น
 ของระบำชุดนี้ จนอาจเรียกได้ว่าเป็นชุดเอกของวงการนาฏศิลป์ในสมัยนั้นก็น่า
 จะได้ และที่น่าสังเกต ก็คือจะเห็นถึงความแตกต่างระหว่างบทพระราชนิพนธ์
 ในรัชกาลที่ 1 กับบทพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 คือในบทกลอนของรัชกาลที่ 2
 แทบจะไม่มีชื่อแม่ท่าของนาฏศิลป์ไทยปรากฏอยู่ดังเช่นบทกลอนรัชกาลที่ 1 ซึ่งอาจ
 จะเป็นเพราะว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงตั้งพระทัยที่จะให้
 ระบำชุดนี้เป็นระบำที่ร่ำรำเพื่อให้สรรสรรหาแห่งการเกี่ยวพาราสีแก่ผู้ชมมากที่สุด
 ดังนั้นจึงไม่มีการใส่ชื่อแม่ท่าเข้าไป อันอาจจะทำให้อารมณ์แห่งการร่ำรำไม่ต่อ
 เนื่องกันได้ ด้วยเหตุนี้เอง จึงทำให้ระบำสีบทของพระบาทสมเด็จพระพุทธ
 เลิศหล้านภาลัยได้รับความนิยมจนถึงกับได้มีการถ่ายทอด และนำออกแสดงในงาน
 ต่าง ๆ ของพระมหากษัตริย์และเจ้านายชั้นสูงสืบต่อมาในภายหลัง และที่สำคัญก็
 คือยังเป็นต้นแบบของระบำสีบทฉบับปัจจุบันด้วย

ครั้นถึงรัชกาลที่ 4 ระบายสีบทไม่ปรากฏว่ามีอยู่ในรามเกียรติ์ที่พระบาท
 สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้น แต่ได้มีปรากฏเฉพาะเป็น
 บทละครจับระบำตอนรามสูรเมขลาแยกออกต่างหาก มีบทร้อง 4 บท แต่บทร้อง
 สั้นกว่าของรัชกาลที่ 2 เนื่องจากพระองค์ทรงนำบทพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 2
 มาตัดทอนให้สั้นลง จึงเหลือเพลงพระทอง 6 คำ เพลงเบ้าหลุด 6 คำ เพลง
 สระบุหรง 4 คำ และเพลงบะหลิม 4 คำเท่านั้น ซึ่งบทจับระบำนี้เองได้นำมาใช้

ฝึกหัดให้แก่นาฏยศิลป์ไทยในปัจจุบัน ดังมีเนื้อร้อง¹⁶ ต่อไปนี้

พระทอง

เมื่อนั้น
ทั้งเทพธิดานารี
เทพบุตรจับระบำท่าท่า
รำเรียงเคียงเข้าไปให้ชิด
แล้วตีวงเวียนเปลี่ยนซ้าย
คลบหลังลดเลี้ยวลงมา

ฝ่ายฝูงเทวาทุกราศี
สุขเกษมเปรมปรีดิ์เป็นสุดคิด
นางฟ้ารำพ้ององอนจรีดิ์
ทอดสนิทติดพันกัลยา
รำยตีวงเวียนเปลี่ยนขวา
เทวัญกัลยาสำราญใจ

๖ คำ ๖

เข้าหลุด

เมื่อนั้น
รำล่อเทवासุราลัย
เทพบุตรจุดฉายสายสไบ
หลีกหลบลดเลี้ยวเกี่ยวพัน
ครั้นเทพเทวัญกระชั้นไล่
เวียนระวันหันวงอยู่ตรงกลาง

นางเทพอัปสรศรีไส
ท่วงทีหนีไล่พอได้ทัน
นางผลักรค้อนให้แล้วผินผัน
เหียนหันมาขวาท่าท่าทาง
นางขม้อยถอยไปเสียให้ห่าง
ฝูงนางนารีก็ปรีดา

๖ คำ ๖

¹⁶ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "จับระบำ," บทละครชุด
เบ็ดเตล็ดในเรื่องราวเกียรติ, (พิมพ์แจกในงานถวญ พระราชทานจางวางโท
พระยาอุดมราชภักดี ณ วัดอินทาราม พ.ศ.2466), หน้า 22.

ปัจจุบัน เปลี่ยนคำว่า "องอนจรีดิ์" เป็น "อ่อนจรีดิ์"

สระบุหรง

เมื่อนั้น

รำเรียงเคียงคันทลยา
เทพบุตรหยุดบินจับระบำ
ทอดกรอ่อนระทวยกรีดกราย

ฝ่ายฝูงเทพไทถ้วนหน้า
เลี้ยวไล่ไขว่คว้าเป็นแบบคาย
นางฟ้าพ่อนรำทำจุยฉาย*
เทพไททั้งหลายก็เปรมปรีดี

๖ 4 คำ ๖

บะหลิม(ปลิม)

เมื่อนั้น

กรายกรอ่อนระทวยทั้งอินทรีย์
แล้วตีวงลดเลี้ยวเกี่ยวกล
ทอดกรองงามกิริยา

นางเทพธิดามารศรี
ดั่งกินรีรำพ้อนรอนรา
ประสานแทรกกลับสนซ้ายขวา
เทวาปฏิบัติเปรมปรีดี

๖ 4 คำ ๖

ศูนย์วิทยทรัพย์ากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

* ปัจจุบัน เปลี่ยนคำว่า "ทำจุยฉาย" เป็น "ทำถวาย"

ต่อมาในรัชกาลที่ 5 มีบทละครจับระบำในตอนรามสูร เมฆลาซึ่งเป็น พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เท่าที่มีหลักฐานอยู่ มีเพียง 2 บทเท่านั้น คือบทที่ใช้เพลงสระบุหรง มี 4 คำ และเพลงบะหลิมมี 4 คำ เช่นเดียวกัน ส่วนสองบทแรกต้นฉบับขาดหายไป ได้มีผู้สันนิษฐานว่าคงใช้บท พระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 4¹⁷ แต่ก็ไม่มีหลักฐานยืนยันได้ ดังจะแสดงบทร้อง เพลงสระบุหรง และบะหลิม¹⁸ ต่อไปนี้

สระบุหรง

เมื่อนั้น	ฝ่ายฝูงเทพไทถ้วนหน้า
รำเรียงเคียงคั่นกลยา	เลี้ยวไล่ไขว่คว่ำเป็นแนบคาย
เทเวศน์ตีวงเวียนขวา	บุคกรนางฟ้าเรียงร้าย
นางสลัลลัดเลี้ยวมาข้างซ้าย	เทพไททั้งหลายก็เปรมปรีดี
๗ 4 คำ ๗	

บะหลิม (ปะหลิม)

เมื่อนั้น	นางเทพธิดามารศรี
กราบกร่อนระทวยทั้งอินทรี	ดั่งกินรีรำฟ้อนร่อนรา
แล้วตีวงลดเลี้ยวเกี่ยวกล	ประสานแทรกสลับสนทั้งซ้ายขวา
เลี้ยวลัดกระหวัดเวียนมา	นางฟ้าสมถวิลยินดี
๗ 4 คำ ๗	

¹⁷ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "จับระบำ," บทละครชุดเบ็ดเตล็ดในเรื่องรามเกียรติ์, หน้า 26.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน' หน้า 26.

ครั้นถึงรัชกาลที่ 6 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์บทละครเบิกโรงชุด "รามสูรชิงแก้ว" โดยมีพระราชบันทึกเกี่ยวกับพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ว่า "บทร้องคัดจากพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์ เล่ม 3 สมุดไทย เลือกใช้เฉพาะที่ที่ต้องการเพราะฉะนั้นบางแห่งกลอนท้ายกับต้นในบทต่อจึงเชื่อมไม่สนิทอยู่บ้าง แต่เห็นว่าดีกว่าแก้ของเดิม"¹⁹

พระราชบันทึกข้างต้นได้รับการค้นคว้าและเรียงเรียงโดย ม.ล.ปิ่น มาลากุล ไว้ในหนังสืองานละครของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าแผ่นดินสยามว่า "คัดจากพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์ (รัชกาลที่ 1)"²⁰ เมื่อพิจารณาดูบทกลอนจับระบำซึ่งมี 2 บท บทละ 6 คำ ใช้เพลงพระทอง และเพลงเข้าหลุด ได้พบว่าเป็นบทจับระบำ ในเรื่องรามสูรชิงแก้ว มีถ้อยคำเหมือนกับบทจับระบำพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์ตอนรามสูรเมขลา ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทุกประการเพียงแต่ได้ทำการเปลี่ยนเพลงร้องใหม่ ซึ่งบทพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 1 บทแรกใช้เพลงสระบุหรงเปลี่ยนเป็นเพลงพระทอง และบทสองจากเพลงพระทองเปลี่ยนเป็นเพลงเข้าหลุด เท่านั้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁹ พระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, รามสูรชิงแก้ว, หน้า 3. (อัครสำเนา)

²⁰ ม.ล.ปิ่น มาลากุล, (ค้นคว้าและเรียบเรียง), งานละครของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธพระมงกุฎเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2518.), หน้า 28.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงจัดละครเบิกโรงชุด รามสูรชิงแก้วไปแสดงในงานเปิดโรงเรียนนายร้อยชั้นมัธยมเมื่อวันที่ 25 ธันวาคม ร.ศ. 128 เป็นเรื่องเบิกโรงต่อด้วยโขมทองพิธิกุ่มภินิยา²¹ ดังมีเนื้อร้องเฉพาะ บทจับระบำ (ใช้ภาษาตามบทพระราชนิพนธ์เดิม) ต่อไปนี้

พระทอง

จึงจับระบำรำรำย	ทอดกรกรีดกรายทั้งซ้ายขวา
รำเรียงเคียงชิดเข้ามา	เสียมลอดสอดคว่าทุกนาง
แล้วกลับรำยรำทำที่	แซกเปลี่ยนเสียดสีมิให้ห่าง
ยั่วเข้าเคล้าคลอกันกาง	พลาถนแนมแกมกลปนมา
ฉวยฉุดยุดนางเบื่องซ้าย	ย้ายไปหยอกนางข้างขวา
รินเรียงบรรเทิงทุกเทวา	ด้วยฝูงนางฟ้าวิลาวรรณา

๖ คำ ๖

เบ้าหลด

เมื่อนั้น	นางเทพธิดานางสวรรค์
รำร่อท้อไว้ไม่ติดพัน	เกษมสันต์ชำเลื่องแลไป
ครั้นเทวัญเข้าชิดก็ปิดหนี	รำยรำทำที่มิให้ไกล
หลีกเลี้ยวตวงเวียนไป	ไนยเนตรชม้อยคอยที่
ครั้นเทพบุตรฉุดคร่า	นางฟ้าป้องปิดสลัดหนี
แสนสนุกสุขเกษมเปรมปรี	ทุกเทพนารีเทวาว

๖ คำ ๖

²¹ ม.ล. ปิ่น มาลากุล, (ค้นคว้าและเรียบเรียง), งานละครของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทร มหาวชิราวุธพระมงกุฎเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม, หน้า 28.

จะเห็นได้ว่าบทจับระบำเทวดานางฟ้า หรืออีกนัยหนึ่งคือระบำสี่บทนี้ มีอยู่ในตอนรามสูรเมขลามมาโดยตลอดตั้งแต่รัชกาลที่ 1 จนถึงรัชกาลที่ 6 จะเห็นถึงความแตกต่างของระบำชุดนี้จากบทที่มีความสั้น 6 คำ ไปสู่บทที่มีความยาวมาก ถึง 12 คำ และกลับถูกตัดทอนให้สั้นลงเรื่อย ๆ จนเหลือเพียง 4 คำในสมัยหลังต่อมา แต่อย่างไรก็ตามบทจับระบำที่มีความยาวก็ยังไม่ได้สูญหายไปเนื่องจากได้มีคณะละครของเจ้านายชั้นสูงในรัชกาลที่ 5 และ รัชกาลที่ 6 ทรงอุปถัมภ์ไว้ โดยให้มีการฝึกหัดคนนาฏยศิลป์และดนตรีกันอย่างจริงจัง ระบำสี่บทของโบราณ (พระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 2) ซึ่งมีความยาว 10-12 คำ ได้ถูกนำมาถ่ายทอดให้กับบรรดาเจ้านายและข้าหลวงได้ฝึกหัดและออกแสดงหลายครั้งหลายคราในคณะละครที่มีชื่อเสียงในด้านนาฏยศิลป์เช่น คณะละครวังสวนกุหลาบ คณะละครวังเพชรบูรณ์ คณะละครวังบ้านหม้อ เป็นต้น แสดงให้เห็นว่าระบำสี่บทยังอยู่ในความนิยมของพระมหากษัตริย์ และเจ้านายชั้นสูงอยู่อย่างไม่เสื่อมคลายในฐานะของระบำที่แสดงประกอบละคร และระบำแม่บทที่ใช้ในการฝึกหัดคนนาฏยศิลป์ขั้นพื้นฐานชุดหนึ่งด้วย²²

ครั้นในรัชกาลที่ 7 คณะโขนหลวงก็ได้มีการฝึกหัดระบำสี่บทพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 2 เป็นเพลงพื้นฐานการฝึกหัดคนนาฏยศิลป์เช่นกัน และได้้นำระบำชุดนี้ออกแสดงตามงานต่าง ๆ หลายครั้ง²³ ต่อมาได้มีการตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางค์ศาสตร์ (วิทยาลัยนาฏศิลป์ในปัจจุบัน) ขึ้นเป็นโรงเรียนหลวงเมื่อ พ.ศ. 2477 เพื่อสอนด้านนาฏศิลป์ อาจารย์ลมูล ยมะคุปต์ ได้นำระบำสี่บทบทพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 4 มาบรรจุลงในหลักสูตรการเรียนการสอนในระดับ

²² สัมภาษณ์ เฉลย ศุขะวณิช, 17 มิถุนายน 2535.

²³ สัมภาษณ์ เลื่อน สุนทรวาทีน, 12 พฤศจิกายน 2536.

ชั้นกลางและสูง ด้วยต้องการให้การแสดงชุดนี้เป็นแบบแผน และเป็นระบำแม่บทแม่บท เพื่อการฝึกทักษะและความชำนาญของนักเรียน²⁴ เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน ตรงจุดนี้เองที่ทำให้ระบำสี่บทของโบราณสูญหายเนื่องจากการไม่มีการสืบทอดอีกต่อไป

ในรัชกาลปัจจุบัน ระบำสี่บทยังพอมีให้เห็นเป็นการแสดงละครเบิกโรงอยู่บ้างไม่มากนัก บทที่ใช้ คือบทพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 4 แสดงทั้ง 4 บทบ้าง บางครั้งก็ตัดทอนออกเหลือ 2 บท และบทเดียว ในระยะหลังต่อมาจนถึงทุกวันนี้ ไม่ปรากฏว่ามีการแสดงระบำสี่บทให้เห็นอีกเลย แต่ถึงกระนั้น ระบำสี่บทก็ยังอยู่ในฐานะ เป็นระบำแม่บทที่ใช้ในการฝึกหัดนาฏศิลป์ให้แก่ นาฏศิลป์ไทยในปัจจุบัน แม้ว่าจะใช้ฉบับตัดซึ่งเป็นบทพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 4 ก็ตาม

วิวัฒนาการของระบำสี่บทที่เห็นได้ชัดเจนจากบทจับระบำพระราชนิพนธ์ในรัชกาลต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้วคงจะพอเป็นหลักฐานยืนยันได้ว่าระบำสี่บทมีอายุยาวนานกว่า 200 ปี เหตุที่ทำให้ระบำชุดนี้สืบทอดต่อมาเป็นระยะเวลายาวนานได้ ถ้าจะพิจารณาจากบทกลอนจับระบำที่ยกมาแสดงข้างต้นนี้จะพบว่าระบำสี่บทมีคุณลักษณะพิเศษ ดังนี้

1. เป็นที่รวมแม่ทำนาฏศิลป์ไทย เช่น ท่าพาลาเพียงไหล่ ท่าม้าตึกลี ท่าช้านางนอน ท่าหงษ์ลินลา ท่ามยุเรศพื่อนทาง ท่ากนิรีเลียบถ้ำ ท่ากวางเดินดง ฯลฯ แสดงให้เห็นว่าระบำสี่บทจะต้องมีท่ารำที่สวยงามได้มาตรฐาน เพราะได้ใช้ท่ารำที่เป็นแม่ท่าที่เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าสวยงามเป็นส่วนใหญ่

²⁴ วิทยาลัยนาฏศิลป์, คุณานุกรณ์, หน้า 96.

2. บทกลอนบ่งบอกถึงกิริยา และอารมณ์อันเป็นธรรมชาติของมนุษย์ เช่น คำว่า ไชว่คว่า บุคกร ค้อนให้ หยิกข่วน เมียงม่าย กั้นกางขวางหน้า จุด ฉวยชายสไบ ซิกซี่ เอียงอาย แยมสรวล สุขเกษม เปรมปรีดี ฯลฯ แสดงให้เห็นว่าระบำนุชนี้ไม่เพียงแต่ร้ายราทำทำตามบทเท่านั้น แต่ยังคงต้องสอดใส่อารมณ์ความรู้สึกทางสีหน้า และดวงตาให้เข้ากับท่าท่าและบทร้อง เหมือนกับการแสดงละครฉากหนึ่งด้วย นอกจากนั้นถ้อยคำที่ใช้ยังเป็นคำธรรมดา ๆ ที่ใช้อยู่เสมอในชีวิตประจำวันของมนุษย์ ซึ่งจะช่วยให้การสื่อสารด้วยท่าทางและการรับสารของผู้ชมสามารถเข้าใจได้ตรงกัน จึงเพิ่มความสนุกสนานเพลิดเพลินได้มากยิ่งขึ้น

3. บทกลอนมีถ้อยคำที่แสดงการเคลื่อนไหวในลักษณะต่าง ๆ อย่าง ชัดเจนเช่น เลี้ยวโล่ ตลบหลัง ติวง ประสานแทรก หันเหียน ลดเลี้ยว แล้วย้ายไปขวา ฯลฯ แสดงให้เห็นถึงการเคลื่อนไหวหรือการแปรแถวของระบำนุชนี้ที่มีความหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นวงกลม แถวโค้ง ตลบแถวไปข้างหลังหรือแถวสลับฟันปลา ซึ่งจะทำให้ระบำนุชนี้ดูสวยงามด้วยมีการเคลื่อนไหวแปรขบวนตามบทที่กำกับไว้เป็นจำนวนมาก

จากคุณลักษณะพิเศษของระบำนุชนี้เองที่ช่วยให้ระบำนุชนั้นอยู่รอดมาจนถึงทุกวันนี้ แม้ว่าวัตถุประสงค์อาจเปลี่ยนไปบ้าง ซึ่งจากเดิมที่เป็นระบำนุชนั้นเพื่อความบันเทิง มาเป็นระบำนุชนั้นเพื่อการฝึกหัดขั้นพื้นฐานของละครในปัจจุบัน แต่ในด้านโครงสร้างหรือรูปแบบของระบำนุชนั้นยังคงเหมือนเดิม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าระบำนุชนั้นอยู่ในความอุปถัมภ์ของพระมหากษัตริย์ และเจ้านายชั้นสูงมาโดยตลอด แม้ในปัจจุบันก็ยังอยู่ในความอุปถัมภ์ของรัฐบาลสืบต่อไป